

Különlenyomat a Népszavából

A magyar jakobinusok.

Kiadja a Népszava
könyvkereskedése
Budapesten **1902**

Ára 6 fillér

A magyar jakobinusok.

Előljáró beszéd.

A törzsből szebben fog
fölvirulni.

Szolárcsik.

Ki lesz az, aki szociálista szempontból írja meg egyszer Magyarország történetét? Szociálista szempontból: ez azt jelenti, hogy úgy tekinti a történelmet, mint az emberi haladás krónikáját, amelynek alakjai azok, akik cselekvő részt vettek e haladás előbbrevitelében. Nagyok vagy kicsinyek, emlékezésre méltók vagy elfelejtethetők, aszerint, amint több vagy kevesebb akarattal, erélylyel, áldozatkészséggel munkálták a haladás útját, többet vagy kevesebbet szenvedtek abban a küzdelemben, amelyből az emberiség haladásának egy-egy magasabb foka épült.

Látnivaló, hogy a szociálista történetírónak nagy munkája lesz: ki kell söpörnie a magyar történelemből a királyok, a hadvezérek, a nagyurak nyüzsgő seregét,

egyéni, családi érdekekért vívott háborúk leírásait, — mindent, amiből a multat hamisítják, hogy megfertőzzék, hazugsággal itassák az életet, a jelent, a jövőt.

Nehéz munka!

E munkához akarunk hozzájárulni azoknak történetével, akik a jakobinusoknak nevezett francia forradalmárok példájára Magyarországon is forradalmat igyekeztek szítani. Amikor legújabbán azt a gyáva kísérletet tették azok, akik az 1789-iki demokrácia letéteményesei gyanánt szerepelnek Magyarországon, hogy letagadják a 18-ik századbeli magyar demokraták forradalmiságát, — nekünk, szocialistáknak válik kötelességünkké, megvédeni a halottrablók ellen a magyar jakobinusok igaz emlékezetét. Legyen e néhány lap egyúttal oklevele a 20. századbeli magyar demokraták gyávaságának.

Budapesten, 1902. június közepén.

*) Aki alaposabban akar megismerkedni a magyar jakobinusok történetével, az olvassa *Fraknói Vilmosnak* könyvét: *Martinovics és társainak összeesküvése*. Budapest 1880. 441 l. lap. — *Fraknói elfogult ítéletének helyesbítésére pedig Pulszky Ferencz* füzetét: *Martinovics és társai*. Budapest 1882. 80 lap. Ára 20 fillér. Kapható a Népszava könyvkereskedésében.

I.

Lehetséges volt-e a forradalom?

Forradalmárok voltak-e azok a férfiak, akiknek 107 évvel ezelőtt, 1795. évi május hó 20-ikán hóhér vette fejét a budai „generális kaszáló réten”, amelyet azóta Vérmézőnek neveznek?

Lehetett-e forradalmat csinálni olyan országban, amelyben a nemesség uralkodott teljesen, nemcsak előjogainál fogva, hanem mert majdnem kizárólag földművelésből élt az ország népessége? Ami ipar és kereskedelem volt, az néhány városban összpontosult és oly kevés volt s annyira kezdetleges kézműipar s kis-kereskedelem, hogy a mezőgazdaságtól még alig-alig vált el. Gyár egyszem volt az országban; nagykereskedő, főként gabona-, bor- és marhakereskedő alig néhány Pesten, Brassóban, Pozsonyban. Ki lett volna hát az, aki folytassa is és kiküzdje, ha egyesek megindítják, a forradalmat a *polgári* egyenjogúságért, *polgári* szabadságokért, a jobbágságnak az ipar, a földbirtoknak a kereskedelem érdekében való fölszabadításáért? Nem volt polgárság, nem is lehetett hát polgári forradalom.

Eljutottak ugyan a nyugati eszmék Magyarországra is. A fölvilágosultság

irodalma által világszerte földézett szellemi mozgalom hullámgyűrűi Bécsen keresztül Magyarországra is elhatoltak. A császári udvarnál élő némely magyar főurak lesznek első képviselői a szabadság és a demokrácia új eszméinek. Báró *Orczy Lőrincz* a népet énekli meg, írván:

„Te vagy országoknak ki súlyát viseled,
Bőség- s dicsőségét egyedül te hinted”

Bessenyei György magyar testőr írásai-ban a vallást alárendeli a tudománynak. A *Magyar Kurír* című, Bécsben megjelenő hírlap az egyenlőség eszméit terjeszti. A nemesekről ír, akik azt hiszik, hogy „az ő ereikben másforma vér foly, mint a közönséges emberekben”; remélik, hogy „ha az ő jószágaikban levő parasztnak bőrüket húzzák is, ismét más nő helyébe”; szeretik „az olyan tisztartókat, akik az ő jószágaikban a paraszttal minden könyörületesség nélkül bánnak”, és „jobban szeretik paripájukat, mint szolgájukat”. *Ányos*, a költő vágyódva dalol a szabadságról. Szenvedélyesen ír a francia forradalom hatása alatt *Bacsányi*:

„Nemzetek, országok! —kik ma kelepczében,
Nyögtök a rabságnak kínos kötelében;
S gyászos koporsóba döntő vas igátok
Nyakatokról eddig le nem rázhattátok:
Ti is, kiknek vérét a természet kéri,
Hív jobbágyitoknak felszentelt hóhéri,
Jertek s hogy sorsotok előre nézzétek,
Vigyázó szemetek Párizsra vessétek!”

Egy főúr, gróf Batthyány Alajos, rendszerbe foglalja a szabadelvűség követelményeit, hirdeti a népfelség elvét, a köztársaságot, a közteherviselést, a nagybirtok földarabolását, a papi javak elkobzását.

Kedvezett a forradalmi eszmék terjedésének az a teljes sajtószabadság, amelyhez a mai, törvénnyel biztosított (!) sajtószabadság távolról sem fogható, s amely a két egymásra következő uralkodó, *II. József* és *II. Lipót* alatt Magyarországon rövid ideig uralkodott. A két fejedelem maga nemcsak rokonszenvezett az új eszmékkel, de egyenes terjesztője volt azoknak, s nem rajtuk múlt, hogy kevés foganatja volt mind e szabadságnak.

Mert mi haszna volt a kevészámú fölvilágosodott főúr és költő munkájának? Nem állott-e velük szemben száz és ezer mágnás, aki hallani sem akart az újításokról? S nem állt-e velük szemben a köznemesség áthatlan tömege, amely akkor is olyan volt, mint száz és kétszáz évvel azelőtt, amilyen ma is. Amelynek sejtelve sem volt a szellemeket világszerte foglalkoztató kérdésekről, hanem még mindig a magyar alkotmányban és a jobbágyság intézményében látta a szabadság eszményét. Reakziós volt minden ízében, reakziós

volt a nemzeti ébredés is, amely II. József németesítő újításai nyomán kelt; mert nem a németesítés ellen, hanem a reformok ellen támadt, amelyekkel szemben az ősi szabadságot hangoztatta, értvén ezalatt kizárólag a nemesi kiváltságokat. II. József elrendelte a házak számozását, hogy az adóhivatalok ellenőrizhessék az adók behajtását. A nemesség tiltakozott ellene, hogy az ő kastélyait belevonják a számozásba, mert hamar megsejtette ez intézkedésben az egyenlőségi irányzatot, amely a kastélyt beolvasztja a községbe. Népszámlálást rendelt el II. József; a megyék keserűen tiltakoztak, rámutatva Dávid királyra, akinek népére dögvész küldött az isten a népszámlálás miatt. A birtokok fölmérését megghiúsították, mert tudták, hogy adókivetés fogja követni. Önként kínálkozó fegyver volt kezükben, hogy József az alkotmányos ut megkerülésével léptette életbe reformjait; így a sértett szabadság és nemzetiség hatáskeltő leplébe burkolhatták az újításoktól való rettegésüket, Miért is vágyódott volna a nemesség az újításokra? Igen jól érezte magát az „alkotmány sánczai közt”, ahol kénye-kedve szerint garázdálkodhatott a törvényhozás mezején és nem tudta belátni, hogy mire való neki jobb szabad-

ság, mint az, amelyben „jobbágyságot kedve szerint zaklathatja, kihágásai büntetlenül maradnak és pereit évtizedeken át húzhatja.”

Ugyan ki hihetne, hogy ez a nemesség másképp mint gyűlölettel fogadta a polgári újtók minden tervét?!

És a sok milliónyi nép!? Amelynek semmi, de semmi oka sem lehetett, hogy sorsának bárminemű változtatását ne fogadja örömmel? Hol volt a jobbágy, aki élethossziglan robotolt, hogy halálos ágyán is azzal a tudattal zárja le szemét, hogy fia, unokája épp oly nehéz igában senyved majd életfogytig; aki öntudatlanul is keservesen végigélte mindazt a megalázást, amely a más szolgálatában végzett munkával járt annál nagyobb, minél művelteletlenebb, gőgösebb az a másik?

A jobbágyságra a polgári újtók szintén nem számíthattak segítőtársakul. Sok száz éves szolgaság megölte benne az öntudat csíráját, az általános művelteletlenség elzárta előle az ébredés útját. Az írás és olvasás tudománya nélkül szűkölködvén, szellemi szükségleteit egyedül papjai elégíthették ki. Ami szabadságot a földesúr hagyott, azt teljesen a papságnak adta áruba a nép. Szelleme fölött ez uralkodott föltétlenül. A papság pedig félt az új eszméktől, fél-

tette hatalmát azoktól a tanoktól, amelyek isten és vallás nélkül, sőt isten és vallás ellen törtek érvényesülésre. Kezet fogott a nemességgel, közös védelmére az ősi intézményeknek, az új eszmék legfőbb akadályainak. Hogy várhatta tőlük valaki, hogy szabadságharczba vigyék a jobbágy-ságot szövetségesük, a nemesség ellen?

Így azok a kevésszámú újítók teljesen egyedül, segítőtársak nélkül állottak Magyarországon. Forradalmat nem csinálhattak.

Forradalmárok voltak-e hát mégis?

Mindenesetre! Ellenük volt minden. Nem érhették el céljukat másképp, mint a meglevőnek teljes fölforgatásával. Erőszakkal-e vagy békés propaganda útján, — mindegy. Tény, hogy az intézmények és az emberek gyökeres átalakítására volt szükség, hogy eszményeik: a Szabadság, Egyenlőség és Testvériség valósággá válhassanak. Ez pedig a forradalom.

II.

Kik voltak a forradalmárok?

Összesen hét embernek került fejébe a Martinovics összeesküvésében való rész-

vétel s majdnem el lehet mondani, hogy nem is voltak többen az igazi összeesküvők. Ha nem is éppen azok bűnhődtek a legsúlyosabban, akiknek szándoka a legkomolyabb volt, hétnél aligha voltak többen, akik teljesen tisztában voltak az összeesküvés céljaival s készek voltak azért vagyont, szabadságot, életet kockára tenni.

A jakobinusok feje *Martinovics Ignác* volt. 1755 július 20-án született.

Mint szerzetes elvégzi a budai egyetemen a hittudományi tanfolyamot s tanár lesz Budán. Kitűnő tanár, de ez ki nem elégti. Tudományos működésben keres megnyugvást. Mennyiségtani új elméleteit könyvben is kiadja; megszerzi a bölcsészeti és a hittudományi doktorságot. Egyetemi tanárságra vágyik. De a rend nem akarja kiengedni kezei közül a kitűnő tehetségű ifjút; aki szerzetének büszkeségévé lehet. Csakhogy ehhez egyéb is kell, mint tehetség és tudomány; hogy jó szerzetes legyen, „meg kell törni egyéniségét, hogy ez tökéletesen beleolvadjon a rend érdekeibe, mert csak azoknak kell élnie, nem önmagának; az önfejűség, a hírvágy nem való kolostorba”. Átteszik Bródba, egy nyomorúságos fészekbe, hogy megpuhuljon.

Végre sikerül Martinovicsnak kiszabadulni a szerzetből. Bátyja és nagybátyja, kik katonatisztek, kieszközlik, hogy tábori pappá nevezzék ki. Bukovinába megy — mint maga írja — „tapasztalatokat gyűjteni és világot látni”. De itt sem marad soká. Megismerkedik gróf Potockival, aki megszereti s magával viszi, mint titkárát. Két évig járják be Európát s különösen Franciaországot, s ez az utazás nagy befolyással volt rá: a francia felvilágosult irodalom eszméivel leütve tér meg, mint liberális és istentagadó. Egy természettudományi munkájáért a harlemi akadémia tagjává választja, majd 1783-ban II. József „a nagy hírnevű ferenczrendi atyát” a természettudományok tanárává nevezi ki a lembergi egyetemen. Sokat dolgozik s érdekes megemlíteni, hogy nemcsak a politikai, hanem az ipari forradalmat is elősegíti: az általa szerkesztett dohány vágó-gépet a lembergi dohánygyárban, cséplőgépét több lengyelországi uradalomban használták; a kormányozható léghajó problémájával is foglalkozik. Tudományos dolgozataiért a külföld nagy elismeréssel adózik s a hesszeni, müncheni, stockholmi és a szentpéterváry akadémiaik tagjukul választják. Csak saját hazája fukarkodik az elismeréssel; s amikor 1791-

ben a pesti egyetem megüresedett fizikai tanszékére pályázik, a pesti tanárok inkább egy Domin nevű jezsuitát ajánlanak a királynak, aki arról a befolyásról írt, amelyet a harangozás az égi háború eltávolítására gyakorol. Ilyen tudomány kellett a pesti egyetemen!

Hogyan tűrhettek volna meg oly embert a tanszéken, aki nyíltan materialistának vallotta magát! 1789-ben jelent meg fiziológiai munkája az emberről. Ebben azt az elméletet hirdeti; hogy a mozgás az emberi élet főelve, az emberi érzések és cselekvések alapja. Fölállítja a tételt, hogy „minden ember azt cselekszi és tartja jónak, amire szervezete készíti.” S mindebből azt következteti, hogy az emberi szellemnek megmagyarázására és a boldogság elérésére csak a tudomány képesít, míg a vallás teljesen fölösleges.

Politikai nézetei is már akkoriban radikálisok voltak, a pesti egyetemre semmiképp sem illők. Egy halotti beszédében így elmélkedik: Mily boldog volna, mily messzire haladt volna az emberiség, ha mindenki előmozdítaná a közjót. De ezt meghiúsítják az uralomvágy, a társadalmi osztályok között fönnálló különbségek, a kiváltságok és az ezekből származó bűnök és előítéletek. Amennyire

tőlünk telik, hassunk ezen egyenlőtlen osztályozás megszüntetésére.

A pesti tanszékért hamar kárpótolta Lipót király. Császári-királyi tanácsossá és udvari vegyésszé nevezte ki. Lipót, hogy a politikai reformoknak a kedélyeket előkészítse, főhivatalnokait azzal szokta megbízni, hogy a szabadelvű eszméket sajtó útján terjesszék és titkos társaságokat szervezzenek. Ilyen megbízatást nyer Martinovics is s rögtön Budára utazik. Szenvedélyes röpiratot tesz közzé, amelyben a monarkiát, az arisztokráciát, a kiváltságosakat teszi felelőssé azért, hogy Magyarország közelebb áll „a barbár népekhez, mint a művelt és szabad nemzetekhez”. „Ő szerencsétlen emberiség – így kiált föl – miért tűröd az igazságtalanságot, amelyet megszüntetni tőled függ?! A zsarnokoktól félsz; pedig azok nélküled tehetetlenek... Zúzd szét a gonosz bilincseket. Állíts új állami rendet, az erény és igazság alapjaira... Magasztald egekig a francia nép bölcsességét...” (amely tudvalevőleg a köztársaságot kiáltotta ki.) Egy másik röpiratában a nemesi kiváltságok ellen fordul, amelyek a nem-nemeseket „a főrendek rabszolgáivá, úgyszólván barmokká alacsonyítják”.

Ám Lipót király hirtelen meghal s a

vegyészeti laboratórium feloszlik. Utódja, Ferencz sem tudományokkal nem foglalkozik, sem a szabadelvűségnek nem barátja. Martinovics állás nélkül van s mivel biztosnak hiszi a forradalom győzelmét egész Európában, ezt kezdi szervezni Magyarországon is. E munkához társakat keres.

Amikor Martinovics Lipót király halálával elvesztette hivatalát, ugyanakkor egy barátja is hasonló helyzetben leledzett: *Laczkovics* János.

Laczkovics a pestmegyei alispánnak volt fia és 1790-ig kapitány a Grévenhuszárezredben. Ő is részt vett abban a felirati mozgalomban, amelyet némely magyar ezredek tisztjei indítottak akkoriiban a hadsereg magyarsága érdekében; őt is megbüntették érte, mire lemondott állásáról. Az országgyűléstől várta, hogy az megvédi igazát. De ez akkor sem volt jobb, mint manapság: csúszott-mászott a király előtt, ha ez nem bolygatta a nemeség kiváltságait; – „hazafi” lett és „nyakas, független magyar””, mihelyt az alkotmányt, értsd a nemesi kiváltságokat, fenyegette veszély. Keveset törődtek Laczkovicscsal, bár ez tudvalevőleg a magyarság ügyeért szenvedett, s végül is beigazolták Laczkovics szavait, aki ezt írja

ezidőben: „Hogy a mi haza népünk (a nemesség) huncfut gazember, azt már régen mondtam és bizonyítottam, s holtig megmaradok mellette.” Laczkovicsért az ujjukat sem mozgatták s így ő állás nélkül maradt. Épp jó kedélyhangulatban találták őt Martinovics készülődései; mindenre kész társ akadt benne.

Ám kicsinyítése volna Laczkovics jellemének, ha azt mondanók, hogy csak állásának elvesztése tette őt forradalmárrá. Még katona korában, harczok közepette, amelyekben rendkívül kitüntette magát, magyarra fordít egy munkát, amely a királyokról kimutatja, hogy rablóknál rosszabbak. Csakis ezen forradalmi hajlamaiból magyarázható meg az, hogy amikor később Martinovics ajánlatára Lipót király őt is kegyeibe fogadja szabadelvűségeért, egész szenvedélye a nemesség ellen irányul, míg a királyságot, amelynek Lipót személyében a közjóra tekintő képviselőjét látja, nem bántja. „Én erről a szórul: magyar, még hallani se akarok ... — írja barátjának. Valahol csak lehet a magyar mágnást, papot és a nemest földig gyalázza az úr; mert ezek a mi romlásunk, s azon fölül ők akartak a semmi emberek királyokká lenni és ellenben az igaz fejedelmeknek kezeit megkötni. Infámis emberek!”

Ebben a szellemben fordítja magyarra és dolgozza át Martinovicsnak említett röpiratait, kielezi azokat a nemesség és a papság ellen, „kit a természet szintúgy a dologra, munkához, ekéhez, kapa, kaptafához alkotá; ki a közönséges jónak előmozdítására vagy ország terheinek hordozására semmit sem cselekszik; amiglen a nemtelen, de hasznos ember szántóföldségeit dolgozza, rétjeit kaszálja, kertjeit műveli, kereskedést folytatja .. .”

Teljesen tudatában van a kor szükségleteinek; benne, a nemes-emberben szólal meg a gazdasági fejlődés parancsoló szava. Jogegyenlőség és jogbiztonság kell, hogy „a manufaktúrák felállítására, fabrikáknak számosítására több alkalmas emberek váljanak.” Ő tudta tehát, hogy elsősorban a feltörekvő polgárság gazdasági érdeke követeli a forradalmat, mert jogegyenlőség és jogbiztonság nélkül nem lehetséges a vállalati (tőkés) gazdálkodás.

És azt is tudja, hogy a népet kell fölébreszteni, tömegmozgalmat előidézni, ha forradalmat akarunk. Ezért írja ő, ellentétben a többiekkel, magyarul röpiratait.

E két kalandos múltú férfi mellett a tudományos polgári forradalmár igazi képét nyújtja *Hajnóczy* József. Nem-nemes ember és ehez még protestáns is; két okból

is hivatalképtelen tehát. Csakis kiváló tehetségének, szorgalmának, kitűnő képzettségének köszönheti tehát, hogy miután néhány évig a szabadelvű gróf Forgách Miklósnak, majd gróf Széchenyi Ferencznek titkára volt II. József hivatalnokának nevezi ki a nem-nemest. Akkor osztotta föl a császár Magyarországot tíz kormánykerületre; a pécsibe biztossá Széchenyi grófot, mellé titkárrá Hajnóczyt nevezi ki. A József-féle reform persze nem tetszett a nemességnek, mert az alkotmányos út megkerülésével lépett életbe. Szeméretet vetik Hajnóczynak is, hogy szolgálatába áll az alkotmány sértő császárnak; azt persze elfeledvén, hogy ha nincs az „alkotmány sértő” császár, az alkotmány keretében Hajnóczy, mint nem-nemes még szolgabíró sem lehet. Egy fönmaradt levelében Hajnóczy igazolja magát. Kifejti benne, hogy a magyar alkotmányt csak hatalmi úton lehet megváltoztatni. Negyvenezer nemes és ötmillió nem-nemes lakja az országot. A nemesek a törvényhozók, a nem-nemesek rabszolgák. Lehet-e elvárni a nemesektől, hogy önként lemondjanak jogaikról, hogy önként egyenlőnek ismerjék el a parasztot? Amíg tehát ez az alkotmány fennáll, csak arra kell nézni, az uralkodó a közjóra tekint-e: ily

módon lehet emberbaráttá. Ha ez hazafiatlanság, „inkább emberbarát, mint patrióta akarok lenni.”

Majd Szerémmegye alispánja lesz és királyi tanácsos. Példás hivatalnok; amellett az európai irodalmat állandó figyelemmel kíséri és az ország legjobb embereivel állandó levelezésben van. Ez a levelezés, amelyet az akkori időben a szabadelvűek Magyarországon igen élénken folytattak egymásközt, helyettesítette némiképp az újságot, a folyóiratot, a könyvet, miknek még nem igen volt keletjük. Ily működés közben éri II. József halála és ezzel együtt hivatalának elvesztése. Mert József halálával helyreállt az ősi alkotmány, értsd nemesi kiváltságok, s Hajnóczy-nak, a nem-nemesnek el kell hagynia kitérően betöltött hivatalát, hogy helyet adjon valamely nemesi tőkfilkónak. Ezért az alkotmányért lelkesedett volna, ezt a hazafiságot ápolta volna Hajnóczy!? Pestre ment, hogy ott a magyar alkotmány szabadelvű reformja érdekében dolgozzon. Könyveket ír a királyi hatalom korlátairól, az országgyűlésről, a magyarországi adózásról, a katolikus papságról. A királyi hatalommal szemben a szabadság leg-hatályosabb biztosítékát az adó megtagadásában látja. De ez az eszköz Magyar-

országban nem alkalmazható, amíg azok fizetik az adót, akik a megszavazására nem folynak be. Ezért a közteherviselést kell életbe léptetni. Kimutja a régi magyar törvényekből, hogy a papság és nemesség köteles a közterhekhez járulni s csak furfanggal és erőszakkal bujt ki e kötelezettség alól. A nép választotta törvényhozásnak meg kell ezt változtatnia a demokratikus alapelvek szerint, amelyek: „Mindenki szabadon választhatja meg hazáját”; „mindenki gondolatait szóval, írásban, sajtó útján és tények által szabadon fejezheti ki”; „az ország függetlensége csak úgy van biztosítva, ha az összes birtokos-osztályok (értve ezalatt a birtokkal fölszabadítandó jobbágyságot is) a törvényhozásban, a hivatalok és közterhek viselésében egyenlően vesznek részt” stb. Az egyházi javakat le kell foglalni. A papi tizedet eltörölni. A klérust a polgári hivatalokból és a házassági bíráskodásból kizárni. Vallásszabadság kell s így tovább.

Ezekért az elvekért személyével is helyt állott Hajnóczy. Amikor hivatalát elveszítette, Forgách gróf megakartta neki szerezni a nemességet, hogy újra hivatalhoz jusson. Hajnóczynak nem kellett; önérzetesen utasította vissza: „Wieland és Klopstock (az időben híres német írók) nem

nemesek és nemesekké nem tétették magukat”. S mikor Ferencz trónralépése után ismét hivatalt kap, tovább is történelmi és forradalmi tanulmányok foglalják el s a jobbagyság állapotáról készül könyvet írni.

Ilyen lelkes ember sok volt még az országban. *Szentmarjay Ferencz*, báró Orczy magántitkára, gyönyörű szép fiatal ember, a pesti egyetemi jogász- és hivatalnok-fiatalság szabadelvűinek volt vezetője. Nyíltan vallotta forradalmi elveit fordítgatta a francziául nem értők számára a franczia lapok nevezetesebb cikkeit. *Kazinczy Ferencz*, az író, lelkes szabadelvű és buzgón terjeszti a szabadkőművességet. „Nem ez-e az élet legédesebb boldogsága!” Így kiált föl. S mikor Abaujmegye közgyűlésén valaki orgyilkossággal vádolja a szabadkőműveseket, szenvedélyesen válaszol: „Az államokat felforgatni, a királyokat orgyilkosokkal kivégeztetni, — a jezsuiták szokták, nem a szabadkőművesek!” *Versegly* Ferencz költő lefordítja a Marseillaisét; óvja a népet, hogy ne segédkezzék a királyoknak a franczia forradalom elnyomásában:

A francziák ellen magyarok és horvátok.
Ti véres fegyverrel miért indulnátok?

Ferencz szenvedélyes könyveket ír a papság ellen. Gyermekének nevelője *Szolárcsik* Sándor buzgó terjesztője a forradalmi elveknek.

Vagy negyven ember volt belekeverve abba a pörbe, melyet összeesküvés miatt megindítottak. Hosszas volna elsorolni valamennyit, de nem is merítik ki a szabadelvű mozgalom részeseinek névsorát. Mindenfelé voltak olyanok, akik a francia forradalom eszméivel rokonszenveztek. De mit tett ez a maradi kiváltságosok óriási számával szemben! Hiú kísérlet volt mindennemű összeesküvés. „A forradalomnak előidézésére két dolog szükséges” — írja Laczkovics —: „az észnek művelése és a népnak túlságos elnyomása”. Az utóbbi meg volt; de mily hiányos volt az észnek művelése!

III.

A Martinovics-féle összeesküvés.

Vajjon azt hitték-e a magyar jakobinusok, hogy néhány száz ember, hacsak bátor és mindenre kész, képes forradalomba vinni az országot, vagy pedig azt hitték-e, hogy titkos összeesküvésben tudnak szervezni néhány százezer embert, az sem fenmaradt irataikból, sem a pöriratokból ma már meg nem állapítható,

Tény az, hogy amikor a párisi jakobinusok elhatározták, hogy a forradalmi propagandát egész Európára kiterjesztik és az osztrák birodalomba, Martinovicst jelölték ki Democrite Lamontagne álnév alatt képviselőjükké és a demokrata propaganda vezérévé, — Martinovics titkos társaságokat tartott a forradalom előidézésére a legalkalmasabbnak. 1794 április végén hozzáfogott ezeknek a szervezéséhez.

Bár — mint említettük — sokan voltak a szabadelvű értelműek Magyarországon és Ausztriában, valamennyiben megbízni és az összeesküvés igaz célját mindnyájának feltárni Martinovics nem tartotta tanácsosnak. De valamennyit fel akarta használni a forradalom munkájában. Ezért két társaságot szervezett.

Az egyik volt *a reformátorok társasága*, amelybe szegényebb főurakat és nemeseket akart fölvenni, akik elégületlenek ugyan a fennálló állapotokkal, de oly alkotmány átalakításnak, amely a nemesi előjogokat megcsorbítaná, nem barátjai. Az ő számukra tehát oly alkotmánytervezetet dolgozott ki, amelyben két kamara — a nemesek és a nem-nemesek háza — gyakorolná a főhatalmat; a nemesség megtartaná ingatlanait; adót pedig senki sem fizetne, hanem a kincstári és egyházi

javakból és a vámokból fedeznék a köztársaság szükségleteit. Ez a program Gyurkovics pesti ügyvédtől való volt.

A reformátorok társasága tagjainak nem volt szabad tudniok a másik társaságról, amelybe csak a teljesen megbízhatókat vették föl. Ez volt *a szabadság és egyenlőség társasága*. Ennek számára maga Martinovics irt programot, az akkori divat szerint káté formájában. Kérdésekben és feleletekben összefoglalta benne a francia forradalom elveit és követeléseit. Szól a szabadságról, amelynek főkövetelménye az élet és a tulajdon bátorsága; ezeket megbántani semmi hatalomnak nincs joga; ezért szükséges az egyenlőség. E jogok védelmére, az elnyomás ellen a polgároknak szövetkezniök kell („az úgynevezett polgári társaságba”); a társaság törvényeit vagy maguk a polgárok vagy képviselőik adják. A monarchia és az arisztokrácia létezése az erőszakos szolgaság, a jobbagyság szülője. Ebben „a nép egyedül csak a királyoknak és főrendeknek boldogságukért munkálkodik, az alatt míg maga a nyomorúságok terhei alatt nyög”. A király és a főrendek „hadat indítanak a maguk tulajdon hasznukért, és parancsolják a népnek, hogy az ellenségre, akit az ő kevélységek és hűt-

lenségek támasztanak, maga menjen el” és a had költségeit is maga viselje. A haddal való visszaélések arra valók, „hogy megfojtassék a nép a hadaknak mézszár-székein, . . . a nép gazdaságának erőszakos kicsikarására, a közönséges fizetések és az adók nevelésére, a bitang tolvajok-(nak járó) adósságának nevelésére és, hogy amazok annál hatalmasabbak és tirannusabbak legyenek, mennyivel erőtlenebbé-
dett a nép az adósságok által”. Az igavonó barmok és a szolgák között éppen semmi különbség sincsen; „amiképpen hajtja az úr az igás barmokat a maga tetszése szerint való húzásra, úgy hurczolják, hajtják és kényszerítik az ő job-
bágyaikat maguk kényekre a királyok és a főrendek”. Megvédik ugyan az éhségtől; de „az igás barmok urai is éppen azt cselekszik, hogy megtartsák a következő munkára, melyek által az ő gazdaságuknak kell szaporodni”.

Ám nem vehetik el a szolganak sem emberi jussait; „valamíg él az ember, mindig jussa van oltalmazni a maga életét, szabadságát s egyenlőségét ... Mi-helyt kedvező alkalmatosságot talál a maga szolgai lánczainak elszaggatására, tartozik azt legottan megcselekedni a fel-
zendülés által.” A királyokat, nemességet,

a papokat, „az emberi nemzetnek hármasszorát” el kell veszejteni „a szabad nemzet megmaradásáért.” Lépjön életbe az „egyedül a néptől függő köztársaság.” E két, gyökeresen különböző elvű társaságba csak az léphetett be és csak azal közölték a két katekizmust, a társaság titkos jeleit, írását stb., aki esküvel fogadta, hogy a társaság elveit, ha élte kockáztatásával is, titokban terjeszteni fogja; továbbá, hogy legalább két új tagot szerez, akiket annak tartozott bejelenteni, aki őt magát fölvette, így mindenki csak kevés tag nevét ismerte.

Csak Martinovics ismerte valamennyi tag nevét; négyen pedig nagyobb csoportokét. A társaságok közvetlen vezetése ugyanis négy igazgató kezében volt. Ezek Laczkovics, Hajnóczy, Szentmarjay; a negyedik gróf Sigray Jakab volt, a dunántúli kerületi tábla bírójája, aki azonban csak a reformátorok társaságába avatott be.

Martinovics úgy tervezett, hogy amint a társaságok tagjai kellőleg megszaporodnak, megadja a fölkelés jelét. Nem múlt azonban három hónap sem és Magyarországon hetvenötnél még alig volt több a tagok száma, amikor a társaságokat fölfedezték. Ki adta föl, tag-e vagy rendőrkém, ma

sem tudjuk. Július 23-án elsőnek Martinovicsot fogták el Bécsben, báró Riedelt és még néhány bécsi összeesküvőt; a következő hetekben és hónapokban a többit.

És most megkezdődött a legundokabb törvénykezés, amely az inkvizíciótól csak abban különbözött, hogy kínzást nem alkalmaztak, egyébként ugyanazon cselfogásokkal, hamis ígéretekkel, nem tett vallomások fölhasználásával, a bűnügyi és perrendi szabályok lábbal tiprásával dolgoztak, mint az. Úgylátszik, Martinovics tudta, miért kéri, hogy ne állítsák magyar bíróság elé, miként a vármegyék követelték, hanem mint bécsi lakos fölött, osztrák bíróság ítélkezzék fölötte. Az örütséggel határos gonoszság; hogy felségsértés miatt emelnek vádat, Szent István egy törvénye, tehát *nyolczszáz* éves törvény alapján. A főherczeg-nádor azt ígéri Bacsányinak, hogy bántódása nem lesz: másnap elfogják. És a bíróság! „A királyi kúria, mely nem tudja felfogni, hogy a bíró a törvény őre, nem a kormány hivatalnok, s hogy feladata nem a politika, hanem az igazságszolgáltatás; nem a társadalom megmentése, hanem minden egyes vádlott bűnének vagy büntelenségének „részrehajlatlan mérlegelése; oly férfiakból

áll, kik Verbőczyn, és a kalendáriomon kívül semmi könyvet nem olvasnak, kiket az újkor szelleme sohasem érintett.” (Pulszky F.) Méltó társuk Németh, a királyi ügyész, kegyetlen, haszonleső, magát megvesztegettető gazember. Törvény ellenére kizárják a nyilvánosságot, megszorítják a védelmet, megfélemlítik a védő-ügyvédeket.

Távolról sem menti, de részben megmagyarázza a bíróságnak ilyen jellege, hogy a vádlottak kevés bátorságot tanúsítanak. Csak Hajnóczy, Kazinczy, Bacsányi és még egy-ketten nem nevezik meg a legcsökonyösebb faggatás daczára sem társaikat. S csak ketten vannak, akik jobb szeretik a szabad halált, mint a szolgaságot: Fodor József helytartósági titkár és Kraly József kincstári uradalmi felügyelő. Elfogatásuk előtt mindkettő öngyilkos lesz. Kraly levelet hagy hátra, mely így szól: „Szabadon éltem és szabadon halok meg inkább, minthogy akár csak egy óráig bilincsekben szenvedjek”.

A kir. tábla tizennégyet ítélt halálra (köztük az igazgatókat, Kazinczyt, Versegnyt, Szentjóni Szabó Lászlót), huszonháromat hosszabb-rövidebb fogságra, hatnak a vizsgálati fogságot számította be; a többit, köztük Bacsányit, fölmentette. Az ítélet a hétszemélyes táblához ment felülvizsgá-

latra. „Ha már a királyi tábla botránys volt, csak arczpirulással írhatjuk le hazánk legfőbb ítélőszékének, a hétszemélyes táblának sülyedését, mely megfelelkezve függetlenségéről, szolgáltságában túltett még a római szenátuson is Tiberius idejében s nem áttallott a királyhoz kérdést intézni, vajjon eltérve a régi gyakorlattól, súlyosbíthatja-e a királyi tábla ítéletét s a fogságra szólókat átváltoztathatja-e halálítéletekre?” (Pulszky F.) A király e kérdésre igennel felelt. A hétszemélyes tábla huszonhat ítéletet jóváhagyott és pedig valamennyi halálítéletet, ezeknek számát még négy halálítélettel szaporította; a többit súlyosbította. És hogy tessék-lássék, kegyelmet is gyakorolt: négy kisebb fogházra szóló ítéletet enyhített.

Martinovicsot és a négy igazgatót május 20-án, Őzét és Szolárcsikot június 3-án gyilkolta le a hóhér a budai Vérmezőn. Martinovics és Sigray gyáván haltak meg, Szentmarjay a Marseillaiset füttyörészte, Laczkovics nevetgélt, Hajnóczy nyugodt volt, mint Sokrates. Szépen viselkedett Őz és Szolárcsik. „Ártatlanul halok meg, mint az Üdvözítő” — voltak végszavai. „Azt hiszem, nemzetemnek az én halálomból gyakor több haszna lesz”.

A többi halálítéletet a király fogház-büntetésre változtatta. S még sok évig látták a börtönök vendégül a magyar jakobinusokat.

Az osztrák jakobinusok fölött bécsi bíróság ítelt. A „reakziós Ausztriában” halálra senkit sem Ítélték; ezt a dicsőséget az alkotmányos Magyarország bíróságának engedték át.

IV.

Tanulságok.

Két nemzet lesz a föld ... s egy szembe fog állni ,
 S ők a gonoszok. Mely eddig veszte örökké
 távozni fog itt a jó — — — — —
 — — — — — s ezután kezdődik az élet,
 Az örök üdvesség, s érette a mennybe röpülnünk
 Nem lesz szükség, mert a menny fog a földre leszállni,

Petőfi.

Amikor a magyar demokraták a minap Martinovics összeesküvésének emlékét ülték, azt hangoztatták, hogy Martinovics és társai nem voltak fölforgatók.

Mi tudjuk, hogy igenis azok voltak s tudták ezt kortársaik is. Bezzeg a nemes-ség menten elfelejtette, amikor kiszivárgott a jakobinus-pör részleteiből egy és más, hogy magyar alkotmány van, hogy nemes ember fölött csak az ország törvényei szerint szabad ítélni, hogy így meg úgy német a király, a hadsereg, a hivatalnokság, elfelejtette mindazt a szép-hangú jelszót, amelylyel II. József reform-

jai ellen küzdött, amikor Ferencz király az alkotmánynak és az „ősi szabadságoknak” még nagyobb sérelmével a reakció pallósát suhogtatta az összeesküvők fölött. Egyre-másra írtak föl vármegyék a királyhoz, „benső megilletődéssel”, majd köszönetet mondanak, majd „gyanús egyéneket” adnak föl. Bő aratása volt a reakciónak, amelyben a nemesség volt az arató, a hatalom csak a marokverő. „Az uralkodó párt áldozatai vagyunk” — mondta Hajnóczy, halála előtt, s ki tagadhatja, hogy igazat mondott!

Azóta több mint száz esztendő múlt el s a magyar jakobinusok követeléseinek nem kis része valósággá vált: a jobbágy-ság fölszabadult, jogegyenlőség lett, a közös teherviselés életbe lépett, alkotmányos képviselő van az országban, vallásszabadság, sajtószabadság és több efelé, így van legalább megírva *a törvényekben*.

Bekövetkezett-e azonban *a valóságban* is az a boldogság, amelyet a magyar jakobinusok ez intézményektől vártak?

Nézzünk széjjel!

A jobbágy-ság fölszabadult! De mi haszna belőle!? Van-e birtoka? Van-e elegendő bére, élelme, ruházata? Van-e módjában gyerekeit taníttatni, művelté nevelni? Van-e része az emberiség anyagi és szellemi kincseiben?

Nincs!

Jogegyenlőség lett! Egyenlő-e a gazdag ember és a szegény ember? Kit zárnak be, ha nyomorában egy zsemlyét vett el éhező gyermeke számára és kit halmoznak el kitüntetésekkel, ha milliókat harárcsolt össze? Kit sebez meg a csendőrszurony, ha sorsa javítására kísérletet tesz és kit ünnepelnek a haza támaszaként, ha gazdagodására igénybe veszi az állam minden erőit? Törvény előtt egy-e az értéke a gazdag ember szavának és a szegény ember esküjének?

Nem! —

Közös a teherviselés! Ki az, akinek százféle adóba nyúzzák a bőrért? Láttatok-e már gazdag embert, akit az adóvégrehajtó tett tönkre? S hányat láttatok szegényt, akit az adóvégrehajtó üldözött Amerikába? Jövedelmének milyen részét fizeti el a szegény ember fogyasztási adóban? S jövedelmének milyen részét költi a gazdag ember fogyasztási adóval terhelt javakra? Igaz-e a közös teherviselés?

Hazugság!

Népképviselőt van! Hányan ülnek a munkásság nevében az ország házában?

Egy sem!

Szabadság van! Szabad gyűlölni a

más felekezeten lévőt! Szabad becsukni azt, aki véleményét nyíltan kimondja! Szabad elrabolni könyveinket, újságainkat! Szabad csendőrgolyót röpíteni közénk, ha nem búcsúra gyűlünk össze! Szabad betörni egyleteinkbe, ha ott nem az olvasót forgatjuk! Szabad lánczra verni azt, aki megunta ez országot! Van-e, ami tilos?

Nincs! —

Ezt értük meg száz évvel a jakobinusok mártírhalála után.

A tanítástokban volt a hiba, szegény eleink!

Azt hirdettétek: „Minthogy . . . *tulajdona*, birtokának gyakorlása önként következik az ember maga megtartásából és minthogy az igen ártatlan, igen szent ösztön és igen természeti igazság: az következik belőle, hogy egy embernek is, és egy emberi hatalomnak is nincsen legkisebb jussa... *tulajdonát* ostromolni az embernek.”

Ti a *tulajdon szentségét* tettétek társadalmi elméletek sarkkövévé.

Csak kevesen voltak, akikben földerengett az igaz igazság: a magántulajdon megrontó erejének tudata.

Nem volt társa Bécsben annak a Hebenstreit Ferencz főhadnagynak, aki a vagyonszétosztást énekelte meg; és Laczkovics

János is csak egyszer mondta, hogy „a tulajdonjog igazságtalan és gonosz kiváltság”.

A tulajdon szentsége volt a vezető elv a jakobinusokat követő évszázad törvényhozási reformjaiban is.

Mi pedig azt mondjuk: Valameddig magántulajdon létezik, van gazdag és szegény, és a gazdag elnyomja a szegényt, és a gazdagok tömege: a vagyonos osztály, elnyomja a szegények tömegét: a vagyontalan osztályt. És hiábavaló minden forradalom és írott malaszt minden törvény, bár vérrel írták belé a Szabadság és Egyenlőség ígéit, valamíg tulajdonra van alapítva.

Csak az a tan fogja megalapítani a jakobinusok óhajtotta boldogságot, amely mellőzi a magántulajdont.

Ez a tan pedig ***a szocializmus!***

És mi hisszük, hogy Laczkovics utolsó szava teljesezésbe megy, hogy: „amit vettem, az ki fog kelni, elvesznek a kopók, de megmaradnak a vadászok.”

Megmaradnak a vadászok! De ezek nem a magyar jakobinusok, hanem mi vagyunk: a nemzetközi, a forradalmi,

a vörös jakobinusok!